

Economie en het goede leven

Leesexemplaar

JAN SMETS

ECONOMIE

EN HET

GOEDE
LEVEN

WAT IK ERVAN
GELEERD HEB

Polis

Proloog

- 7 HET GOEDE LEVEN
- I 15 SCHULD EN BOETE
(Universiteit Gent, 1972)
Over de last van de overheidsschuld
- II 37 GELEENDE WELVAART?
(Nationale Bank, 1980)
Over oliecrisis, index en koopkracht
- III 59 DE SPIRIT VAN AKASAKA
(Tokyo, G7-top, 1993)
Over vrije wereldhandel
- IV 77 NAAR EEN NIEUW
SOCIAAL-ECONOMISCH PACT?
(Gloaal Plan, 1993)
Over economische groei en sociaal overleg

- V 99 DE ONVOLTOOIDE SYMFONIE
(Omschakeling naar de euro, 2002)
Over de Europese Monetaire Unie
- VI 121 ALLE HENS AAN DEK
VOOR WERK/MENS
(Werkgelegenheidsconferentie, 2003)
Over de arbeidsmarkt
- VII 141 ONVERWERKT VERLEDEN
(Financiële crisis, 2008)
Over banken en financiële stabiliteit
- VIII 163 WHATEVER IT TAKES
(Frankfurt, ECB, 2015)
Over monetair beleid
- Epiloog*
- 185 GELD, GELUK...
EN DE CENTRALE BANK
- 205 *Leeslijst*

Proloog

HET GOEDE LEVEN

Dit boek gaat over economie. De naam van die wetenschap komt van de Griekse term *'oikonomia'* of huishoudkunde – de manier om het *'oikos'*, dat is het gezin dat in een huis woont, te beheren – en werd in de vierde eeuw voor Christus al gebruikt door Aristoteles. Volgens deze homo universalis (want hij interesseerde zich lang niet alleen voor economie maar ook voor filosofie, ethiek, politiek, wiskunde, natuurkunde...) ging economie over productie en consumptie in het gezin of in de *polis* – de gemeenschap van burgers. Handel kon op instemming rekenen als die ertoe bijdroeg om in het levensonderhoud te voorzien, bijvoorbeeld als de opbrengst van de verkoop diende om zich een noodzakelijk ander product aan te schaffen. Handel behoorde echter niet meer tot de economie, maar werd *'chrematistike'* – de kunst van het vergaren van geld – op het ogenblik dat hij diende om winst te maken, en dat was onnatuurlijk. Geld hoort een middel te zijn om ruil en handel te vergemakkelijken, maar mag geen doel op zich vormen, aldus Aristoteles. En speculatieve woeker is helemaal verwerpelijk.

Wij weten dat het in de geschiedenis niet is gegaan zoals Aristoteles het had gezien. De *'pleonexia'* die hij beschreef – de hebzucht – heeft in de loop van de eeuwen voor veel ellende gezorgd. En heeft de mens verwijderd van wat zijn aspiratie zou moeten zijn, namelijk een goed leven. Aristoteles heeft het 'goede leven' omschreven in zijn *Ethica Nicomachea*, en, zoals Nobelprijswinnaar Economie Edmund Phelps terecht zei in een opmerkelijke toespraak over Aristoteles die hij in 2007 gaf aan zijn Columbia University in New York: *'Perhaps we owe to Aristotle the very concept of the good life.'* Dat is het leven dat mensen wensen zodra hun prioritaire behoeften, zoals voeding en huisvesting, voldaan zijn. Een leven vol van *'eudaimonia'*, dat niet steunt op consumptie of amusement – die daarom niet verwerpelijk zijn – maar wel op het streven naar kennis en inzicht, en dat het mogelijk maakt talent te ontplooien. Een leven dat waard is geleefd te worden omdat het op zichzelf voldoening of bevrediging schenkt, wat in het Engels een *'fulfilled life'* wordt genoemd. Een goed leven gaat niet noodzakelijk over rozen. Het kan zelfs grote offers vergen. Maar daar tegenover staat het engagement dat verheft. *'Eudaimonia'* is dus een breder, rijker begrip dan (hedonistisch) geluk.

Phelps beschrijft in zijn essay uitstekend hoe filosofen en schrijvers in de loop van de geschiedenis het perspectief van Aristoteles hebben verdiept. Auteurs

zoals Vergilius en Voltaire hebben de waarde van praktische kennis beklemtoond. *'Felix qui potuit rerum cognoscere causas'* (gelukkig is hij die de oorzaken van de dingen inziet) schreef Vergilius, verwijzend naar de enorme kennis die de landbouwer verwerft wanneer hij plant en zaait, cultiveert en oogst – en waarbij hij grote voldoening haalt uit zijn arbeid en engagement. En Voltaire was in de achttiende eeuw extatisch over de zin van commerciële activiteit, het genoeg dat de 'entrepreneur' ten deel valt. Ook John Dewey behoort voor Phelps tot wat hij de 'pragmatici' noemt, omdat hij de menselijke behoefte aan oplossingsgerichte activiteit benadrukt. Anderen – die Phelps de *'vitalists'* noemt – hebben dan weer de voldoening omschreven die voortkomt uit creativiteit en uit het opzoeken van nieuwe uitdagingen. Don Quichot staat daar model voor in zijn queeste naar avontuur: een zoektocht die zelf méér vreugde geeft dan de uitkomst ervan. De Amerikaanse filosoof William James beschreef die vitaliteit, die hij in New York met eigen ogen zag aan het eind van de negentiende eeuw, en de Franse denker Henri Bergson hield prachtige pleidooien voor het *'élan vital'* dat ieder in zichzelf zou horen te vinden.

De 'aristotelische' ethiek suggereert dus welke componenten onmisbaar zijn voor een goed leven. Mensen zoeken meer inzicht en kennis, zoals Aristoteles aangaf. Mensen hebben behoefte aan de voldoening die voortkomt uit het oplossen van problemen, zoals de

pragmatici zeggen. En mensen voelen ook de nood om nieuwe horizons op te zoeken en zichzelf te realiseren, zoals de vitalisten voorhouden. Goede economie hoort dat goede leven in de hand te werken. Dat betekent dat zij, naar de woorden van Phelps, moet zorgen voor *'the stimulation, challenge, engagement, mastery, discovery and intellectual development that constitute the good life'*. Het is duidelijk dat de planeconomieën zoals we die kenden voor de val van de Berlijnse Muur daaraan niet beantwoorden. Het is even duidelijk dat die doelstellingen niet gediend zijn door het in een aantal economieën nog steeds te veel getolereerde corporatisme. Wél kandidaat om het goede leven in de hand te werken is de behoorlijk functionerende markteconomie. Zij zorgt voor goede prikkels voor het ondernemerschap en de economische dynamiek. Maar om ieders talent aan bod te laten komen is ook voldoende (sociale) inclusie nodig. Er is overigens geen contradictie tussen dynamiek en inclusie, wel integendeel. Als mensen met minder kansen worden meegenomen door een gericht beleid, zorgt dat voor welvaartsvergroting die de hele economie ten goede komt. En met meer dynamiek en innovatie komen er ook voor kansarmen meer jobs. En zo kan Phelps in zijn essay passend concluderen *'that a morally acceptable economy must have enough well-directed interventions to make sure it possesses a satisfactory level of dynamism and enough interventions to ensure a satisfactory degree of inclusion'*.

Veel westerse markteconomieën hebben sinds de Tweede Wereldoorlog op deze wijze hun weg gezocht, ook de Belgische. Het parcours was soms hobbelig, maar al bij al heeft het zonder discussie de aanzienlijkste welvaartswinst van de geschiedenis opgeleverd. In ons land ligt het inkomen per hoofd van de bevolking vandaag zes keer hoger dan in 1945. Nooit was het aantal werkende mensen groter dan vandaag. Meer dan zeven op de tien gezinnen beschikt over een eigen woning, een van de krachtigste instrumenten tegen armoede. De sociale zekerheid is ruim ontwikkeld, en de gezondheidszorg behoort qua kwaliteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid tot de wereldtop.

Maar het komt er natuurlijk op aan die positie te vrijwaren. We hebben lang niet alles in orde, en bovendien zijn er heel wat uitdagingen. De wereld is ons dorp geworden, en die globalisering vergt aanpassing. De samenleving vergrijst, wat een grote druk legt op de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt. De Europese Unie is sterk uitgebreid, maar ontbeert de samenhang om met verdieping vaart te maken. De digitale revolutie stelt traditionele wetmatigheden ter discussie in de economie, op de arbeidsmarkt en in het financieel systeem. De klimaatuitdaging vraagt reusachtige investeringen en een herziening van productie- en consumptiegedrag. En, last but not least, is er nog altijd een voor een rijke economie onaanvaardbare bestaansonzekerheid: een op vijf Belgen loopt risico op armoede

of sociale uitsluiting – waardoor zij verstoken blijven van de kans op een goed leven.

Het vergt heel wat stuurmanskunst om daarop antwoorden te formuleren, en nog veel meer om die in praktijk te brengen. De kwaliteiten die daarvoor nodig zijn, heeft Aristoteles eveneens aangegeven. ‘Eudaimonia’ is volgens hem immers alleen mogelijk als deugdzaam wordt gehandeld. In zijn werk heeft hij de zogeheten ‘kardinale’ deugden omschreven. *Phronesis* of voorzichtigheid: beslissingen moeten wijs en evenwichtig zijn, en de toekomst goed voorbereiden. *Dikaiosyne* of rechtvaardigheid: het beleid mag geen individuele belangen dienen maar het algemene welzijn, en moet gelijke kansen creëren en ieder naar proportie laten bijdragen. *Andreia* of moed: om samenleving en economie in goede banen te leiden zijn soms moeilijke of onpopulaire beslissingen nodig. *Sophrosyne* of gematigdheid: de juiste maat is belangrijk, in beslissingen maar ook in economie en financiën, zonder excessen. Geresumeerd dus: moedig en beheerst het goede doen. Dat is belangrijk om het vertrouwen in stand te houden dat het cement van de samenleving is. Vertrouwen in mensen, in instituties, in partners, in de overheid, in de toekomst. Er is vertrouwen nodig dat afspraken worden nageleefd, dat ieder zijn deel van de verantwoordelijkheid neemt. Dat vertrouwen is cruciaal in iedere economische of financiële activiteit, maar vooral ook om tot goede verstandhouding en samenwer-

king te kunnen komen – samenwerking van mensen, tussen werkgevers en werknemers, tussen onderwijs en bedrijfsleven, tussen diverse overheden, internationaal.

Dit zou ons ook in staat moeten stellen nog beter te doen, en economen kunnen daaraan bijdragen. De econoom heeft de opdracht (uit)wegen vooruit aan te geven op grond van een objectieve analyse van data en verbanden. Economie is geen ‘*dismal science*’, dat is de kwalificatie die de Schotse filosoof Thomas Carlyle eraan gaf in de negentiende eeuw, op grond van Malthus’ voorspelling dat de bevolking steeds sneller zou groeien dan het beschikbare voedsel, zodat armoede onvermijdelijk zou zijn. Economie is integendeel een ‘*gay science*’, een blijde wetenschap, omdat ze oplossingen aanreikt. Economen en andere medewerk(st)ers van centrale banken leveren daaraan in alle landen van de wereld een belangrijke bijdrage. Van hun werk en knowhow, met name in de Nationale Bank van België, heb ik gedurende vele decennia enorm veel opgestoken, waarvoor mijn grootste appreciatie en dank. (Bijzondere dank aan de ex-collega’s voor het leveren van cijfers voor dit boek en aan Luc Aucremanne voor nuttige commentaar.) Maar ook mensen actief in ministeriële kabinetten, in andere publieke organisaties, bij sociale partners, in het bedrijfsleven en uiteraard in de academische wereld – met wie de Nationale Bank heel veel contacten onderhoudt – zijn voort-

durend een bron van inspiratie geweest. Ik heb van al die input in ruime mate gebruik kunnen maken voor dit boek. Ik laat hierin in chronologische volgorde een aantal episodes de revue passeren waarvan ik getuige was of waarin ik een rol speelde. Een opportuniteit om uit te leggen wat er is gebeurd, hoe er is ge(re)ageerd en hoe we er vandaag voorstaan – op het vlak van begroting, concurrentievermogen, wereldhandel, economische groei, Europese muntunie, arbeidsmarkt, financieel systeem en monetair beleid – en om aan te geven wat ik ervan geleerd heb en hoe het nog beter zou moeten... Maar vooral dat het beter kan, als we het willen. De aanbevelingen van Aristoteles blijven daarbij een eminente leidraad. Goede economie voor het goede leven? *Yes, we can...*

I
SCHULD
EN
BOETE

(Universiteit Gent, 1972)

Leesexemplaar

*Over de last
van de overheidsschuld*

WE OWE IT TO OURSELVES...

In de boekenkast waarin mijn vader een aantal grotere en kleinere literaire meesterwerken had bijeengebracht, viel me als jongeling vaak, te midden van veel grijze en zwarte bundels, een rood volume op dat me intrigeerde. Niet de kleur van het boek of de dikte van de roman boezemden me ontzag in, wél de woorden die op de kaft prijkten: *Schuld en boete*. Het magnum opus van Fjodor Dostojevski. De correcte vertaling is eigenlijk *Misdaad en straf*. Voor mezelf is het echter steeds *Schuld en boete* gebleven, omdat hoofdpersoon Raskolnikov lang voor zijn straf gebukt gaat onder de morele last van zijn daden.

Zou het kunnen dat ik daarom voor mijn eindexamen economie aan de Gentse Universiteit in 1972 een proefschrift over de last van de staatsschuld schreef? Misschien wel. Maar ook omdat de grote overheidsschulden, vaak de erfenis van de massale militaire uitgaven die in de Tweede Wereldoorlog werden gemaakt, toen voorwerp waren van een nogal hevig

debat in de economische literatuur. In de Verenigde Staten liepen de defensie-uitgaven in 1945 op tot bijna 40 procent van het bruto binnenlands product (bbp), en bijna twee derde daarvan werd door leningen gefinancierd, waardoor de openbare schuld torenhoog was geworden. *'Like sex or religion, the public debt is a subject we all love to discuss'*, schreef Nobelprijswinnaar economie Paul Samuelson. Dezelfde Samuelson wiens handboek economie over de hele wereld ontzaglijk populair was, zeker ook bij de studenten in Gent, die zich massaal hadden ingeschreven voor de opleiding economie. Het was de tijd van de studentenrevoltes, in ons land op gang gebracht door Leuven Vlaams, in Parijs en elders door het protest tegen het onderwijssysteem en het conservatisme van gevestigde autoriteiten. Dat speelde in de kaart van opleidingen die over de samenleving gingen, zoals politieke wetenschappen, sociologie en ook economie.

Het debat over de openbare schuld is eigenlijk nooit weg geweest. De publieke opinie heeft weinig goeds over voor hoge openbare schulden, die ze doorgaans ziet als het resultaat van onverantwoordelijk gedrag: overheden geven te veel uit, gaan daarom lenen en dus boven hun stand leven, maar dat gaat ten koste van toekomstige generaties, want deze moeten, bijvoorbeeld via hogere belastingen, opdraaien voor de terugbetaling van de schulden en de intrestlasten. Een aantal economen contesteerde dat argument, althans voor

schuld die de overheid aangaat in haar eigen land, omdat het verkeerdelijk aanneemt dat overheidsschulden vergelijkbaar zijn met particuliere schulden. Als een gezin leent bij een bank, krijgt het de mogelijkheid tijdelijk méér uit te geven dan het verdient, bijvoorbeeld om de bouw of aankoop van een woning te financieren. Later zal het een deel van zijn inkomen moeten afstaan om de intresten op de lening te betalen en die terug te betalen. Er is dan inderdaad sprake van een overheveling van lasten naar de toekomst. Als een overheid echter schuld plaatst bij Belgen, kan men voor de economie niet van verarming spreken, aangezien tegenover de schuld van de overheid de activa staan van de Belgen die de schuld kopen. En ook de latere intrestbetalingen verarmen de economie niet, want zij komen neer op een vestzak-broekzakoperatie: de overheid – dus de belastingbetaler – moet opdraaien voor de intresten, maar de burgers die de schuld aanhouden ontvangen die, en dus is de zaak neutraal. *'We owe it to ourselves'*, zo bagatelliseerde econoom Abba Lerner de last van de schuld.

Bekeken vanuit het macroperspectief van een nationale economie, klopt die redenering wel. En ze illustreert bovendien duidelijk dat er een aanzienlijk verschil is tussen binnenlandse en buitenlandse schuld. Binnenlandse schuld verarmt de nationale economie niet, buitenlandse schuld wél, want daar gaat de gelijkens met externe schulden van particulieren helemaal

op: de interesten moeten aan het buitenland worden betaald, en dat betekent een reële verarming. Voor de vele ratingbureaus die de kredietwaardigheid van het Koninkrijk België beoordelen, maakt het daarom wel degelijk een groot verschil dat de Belgische openbare schuld in handen is van ingezetenen, en niet belet dat de Belgische economie in haar geheel vrij rijk is. Want wat leren de cijfers? Dat de overheden in België – federale overheid, sociale zekerheid, gewesten en gemeenschappen, lokale besturen samen – in 2018 een brutoschuld hadden van ongeveer 102 procent van het bbp. Ook de bedrijven, die veel investeren, staan financieel in het krijt. De gezinnen daarentegen zijn rijk. Ook zij gaan schulden aan – vooral hypotheekleningen om een woning te bouwen of te kopen – maar hun financiële besparingen – zoals deposito's, obligaties en aandelen – zijn nog véél omvangrijker, zodat hun netto financiële tegoeden – activa min schulden – 1000 miljard euro overtreffen, dat is meer dan 225 procent van het bbp. Dat cijfer zegt natuurlijk niets over de verdeling van de rijkdom: we weten dat die vrij geconcentreerd is, want lage-inkomensgezinnen kunnen weinig sparen en rijken veel meer. De financiële vermogenssituatie van overheid, bedrijven en gezinnen samen leert ons wat de financiële rijkdom van de Belgische economie in haar geheel is, zoals die zich vertaalt in tegoeden op het buitenland. En wat blijkt dan? Dat België in zijn geheel voor meer dan 40 procent van het